

Нами була проведена також ґендерна експертиза підручника «Основи здоров'я» для 4 класу (за критеріями ґендерного аналізу Т. Говорун, О. Кікінежді). Виявлено, що майже у 2 рази більше чоловіки зайняті предметною діяльністю порівняно з емоційно-експресивною жінок (49:29). Чоловічу стать зображено незалежною, активною, успішною. Жіноча стать показана слабкою, другорядною, жінки найчастіше пасивні: очікують, спостерігають за діяльністю інших та виконують домашню роботу. Це спонукає школярів на підсвідомому рівні наслідувати зображені зразки, що є основою створення стереотипних уявлень про «еталонні» образи чоловіка та жінки, спрямування школярів на вибір статевотипізованих орієнтирів поведінки у сфері охорони здоров'я.

Загалом, у учнів початкових класів не виявлено суттєвих статевих розбіжностей щодо розподілу шкільних доручень, навичок самообслуговування, ціннісних орієнтацій на ведення здорового способу життя. Їхня організована діяльність переважно залежить від ґендерних уявлень вчителя, які є статевотипізованими або невизначеними. Все вищесказане актуалізує проблему впровадження ґендерного підходу у навчально-виховний процес початкової школи, створення творчо-розвивального середовища для обох статей з урахуванням принципів ґендерної рівності.

Література

1. Україна-Євросоюз у деталях. Ґендерна рівність і права дітей. — № 2(5), червень, 2010 р.
2. Сухомлинський В.О. Вибр. тв. у 5-ти т. — Т.1. — К.: Рад. школа, 1976. — 654 с.
3. Говорун Т. В. Ґендерна психологія: [навчальний посібник] / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді — К.: Академія, 2004. — 308 с.
4. Кравець В.П. Ґендерна педагогіка: [навчальний посібник] / Кравець В.П. — Тернопіль: Джура, 2003. — 416 с.

КРИТЕРІЇ ТЕХНОЛОГІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Наталія Байдюк,

*аспірантка кафедри соціальної роботи Черкаського
національного університету ім. Б. Хмельницького*

Серед завдань, що постають перед сучасною системою освіти, виокремлюють проблему впровадження ґендерної рівності, про що свідчить відображення цього аспекту у законодавстві: Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р., Постанові Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної програми з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року» від 27.12.2006 р., наказі Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів ґендерної рівності в освіту» від 10.09.2009 р.

Досягнення мети — утвердження ґендерної рівності — зумовлює необхідність активного втручання з боку фахівців, професійна діяльність яких спрямована на створення умов для максимального саморозвитку та самореалізації особистості незалежно від обмежень, що накладаються суспільними стереотипами, пов'язаними зі статевою належністю.

У загальноосвітньому навчальному закладі виконанню цього завдання сприяє наявність посади соціального педагога, що здійснює формуючий вплив на особистість з метою гармонізації її соціального розвитку.

Окремі аспекти соціально-педагогічної діяльності у сфері ґендерних взаємин висвітлено у працях Т. Говорун, В. Кравця, О. Кізь, О. Кікінежді, А. Мудрика, В. Сорочинської, Н. Цветкової, К. Фофанової, Л. Штилевої, О. Ярської-Смірної, Л. Яценко. Підготовка спеціалістів соціальної сфери до реалізації ідеї ґендерної рівності стала предметом наукового пошуку С. Гришак, педагогічні засади діяльності соціального педагога з формування ґендерної культури старшокласників досліджено Н. Марковою.

Останнім часом у науковій літературі дедалі частіше зустрічається наголос на застосуванні технологічного підходу у практичній діяльності соціального педагога. Комплексність соціально-педагогічних проблем, складність об'єктів соціально-педагогічного впливу, необхідність при обмеженому обсязі соціальних ресурсів отримати максимально ефективний результат — все це зумовлює необхідність технологізації соціально-педагогічної діяльності, що дозволяє вирішити проблему або виконати завдання, розклавши його на менш складні елементи. Технології, що використовуються у соціально-педагогічній діяльності, пов'язані з формуванням здорового способу життя, профілактикою негативних явищ у молодіжному середовищі, моральним вихованням особистості, роботою з окремими категоріями клієнтів тощо.

Серед науковців, які детально вивчали проблему технологізації соціально-педагогічної діяльності, вирізняються російські дослідники Б. Алмазов, Г. Вороніна, м. Галагузова, І. Зайнишев, Л. Мардахаєв, В. Нікітін, О. Холостова, м. Шакурова та українські науковці Т. Алексєєнко, С. Архипова, Р. Вайнола, І. Зверєва, А. Капська, Н. Краснова, С. Харченко та інші. Технологічний підхід у діяльності соціального педагога передбачає поєднання педагогічних та соціальних технологій.

Можливості застосування технологічного підходу до роботи соціального педагога у напрямку впровадження гендерної рівності до цього часу не були об'єктом спеціальних досліджень, тому **метою статті** є визначення основних критеріїв технології впровадження гендерної рівності у діяльності соціального педагога.

Колектив вітчизняних науковців на чолі з А. Капською робить висновок, що технології соціально-педагогічної роботи — це сукупність способів, спрямованих на встановлення, збереження та поліпшення соціального функціонування об'єкта, а також на попередження негативних соціальних процесів. У професійній діяльності технології виступають у формі умінь та практичного досвіду в реальній роботі соціального педагога і відображають найголовнішу складову соціально-педагогічної роботи — її прикладний аспект [5, 425].

На основі змісту, принципів та особливостей соціально-педагогічних технологій можемо виокремити такі критерії застосування технологічного підходу до впровадження гендерної рівності:

- концептуальність — теоретична готовність до впровадження гендерної рівності (ознайомлений з концепцією гендерної рівності як однією з провідних ідей у соціально-педагогічній діяльності; глибоке усвідомлення змісту поняття «гендерна рівність»; широкі уявлення щодо особливостей гендерної соціалізації та гендерних відносин у сучасному українському суспільстві; формування кола проблем, що можуть бути розв'язані у процесі соціально-педагогічної взаємодії);
- алгоритмічність (чітке визначення мети діяльності; розмежування роботи на теоретичний, методичний та процедурний етапи; наявність методичного інструментарію, форм і методів соціально-педагогічного впливу для кожного з виокремлених етапів);
- системність (усвідомлення взаємозв'язків та взаємовпливів соціальних об'єктів; логічність та цілісність роботи у напрямку впровадження гендерної рівності);
- комплексність (єдність цілей, завдань, змісту, методів і форм соціально-педагогічної взаємодії; вплив на свідомість, почуття та поведінку у сфері гендерних взаємин; єдність та координація діяльності інститутів, що діють у напрямку впровадження гендерної рівності);
- відтворюваність (можливість застосування проекту в іншому навчальному чи соціальному закладі, іншим спеціалістом);
- доступність (простота використання запропонованого проекту);
- результативність (забезпечення максимального ефекту при мінімальних затратах ресурсів).

Соціально-педагогічна технологія спрямована на вирішення проблеми — складної пізнавальної задачі, протиріччя, що виникає у процесі взаємодії особистості та середовища, блокування захисту соціальних інтересів особистості, реалізації її потреб. Точне формулювання проблеми дозволяє здійснити пошук потрібної інформації, забезпечує вибір оптимального інструментарію соціально-педагогічного впливу, а отже, і ефективність діяльності.

Складність, комплексність та багатоманітність нерозв'язаних протиріч у сфері гендерної соціалізації та гендерних взаємин являють собою проблемне поле для застосування соціально-педагогічної технології. До таких проблем належать: прояви гендерного насильства у сім'ї та молодіжному середовищі; вплив прихованого навчального

плану на свідомість та поведінку молоді особистості; підвладність більшості вчителів патріархальним ґендерним стереотипам; невисока обізнаність усіх учасників навчально-виховного процесу у сфері ґендерної проблематики; відсутність комплексного методичного забезпечення для проведення просвітницької роботи у напрямку впровадження ґендерної рівності тощо.

З метою визначення рівня відповідності практичної діяльності критеріям технологічного підходу до впровадження ґендерної рівності нами було проведено дослідження на базі міського методичного об'єднання соціальних педагогів та практичних психологів міста Черкаси.

Оцінюючи стан ґендерних взаємин у сучасному українському суспільстві, абсолютна більшість опитаних вказують на наявність протиріч у взаєминах чоловіків та жінок та незбалансованих змін у виконанні ґендерних ролей, 56% опитаних схильні вважати, що становище жінки є значно гіршим. Позитивним є той факт, що абсолютно всі фахівці погоджуються з необхідністю змін у сфері ґендерних взаємин і жоден не вважає ґендерну проблематику «надуманою».

Визначення проблемного поля для запровадження технологічного підходу є основоположним для чіткої постановки мети діяльності соціального педагога у напрямку впровадження ґендерної рівності — це насамперед проведення просвітницько-профілактичних заходів, спрямованих на зменшення тиску патріархальних стереотипів та підвищення рівня ґендерної культури учнів, батьків, вчителів; діагностична та корекційна робота у ситуаціях ґендерного насильства; вивчення ситуації ґендерної соціалізації в окремому класі, сім'ї, індивідуальному випадку.

Достатньо уявляють мету власної професійної діяльності у напрямку впровадження ґендерної рівності 76% опитаних, решта фахівців вказують на поверхневе уявлення, чіткого уявлення жоден спеціаліст не має. Ідею реалізації ґендерної рівності більшість спеціалістів пов'язують зі сприянням поліпшенню становища як жінок, так і чоловіків при врахуванні реальних потреб обох статей; ліквідацією всіх форм дискримінації щодо жінок; забезпеченням умов особистісної та професійної самореалізації представників обох статей. На жаль, фахівці не приділяють належної уваги такому аспекту, як трансформація ґендерних стереотипів, зміна полярного розподілу соціальних функцій чоловіків та жінок, що знижує ефективність просвітницької діяльності серед учнів, батьків та вчителів.

Методична готовність до впровадження ґендерної рівності переважно знаходиться на низькому рівні і представлена наявністю окремих елементів у вигляді несистематизованих бесід, вправ та анкет (68% опитаних), у 25% спеціалістів методичний інструментарій фактично відсутній; діяльність носить здебільшого ситуативний характер (переважає робота за запитом) та виникають істотні проблеми з її практичним втіленням (84%). В окремих випадках діяльність у сфері впровадження ґендерної рівності набуває суто формального характеру — вказаний пункт лише присутній у річному плані роботи (16% опитаних), але фактично не реалізується.

Ґендерний підхід як одна з умов надання соціально-педагогічної допомоги здебільшого втілений у роботі з підлітками та молоддю в напрямку статевого виховання і зводиться до профілактичної роботи щодо небажаних наслідків ранніх статевого зв'язків. Соціальні аспекти статевої поведінки, робота з учителями та батьками учнів у напрямку ґендерної освіти часто залишається поза увагою.

У процедурному аспекті критерії системності та комплексності застосування технологічного підходу до впровадження ґендерної рівності містять у собі методичну, організаційну, діагностичну, просвітницько-профілактичну, консультативну та корекційну діяльність, що завершується оцінкою отриманих результатів. Фахівцям було запропоновано оцінити власну роботу за кожним з напрямів, використовуючи шкалу від 1 до 5. У результаті дослідження виявлено, що середня оцінка рівня методичної та організаційної готовності до реалізації ґендерної рівності становить 3,5 бали, причому найвище оцінено власну обізнаність у сфері ґендерного законодавства (4,3 бали) та вивчення психолого-педагогічної літератури з ґендерної проблематики (3,6 бали), а найбільш складним (2,5 бали) виявилось планування діяльності, виготовлення наочності (2,7 бали) — стіннівок, буклетів, презентацій, та методична робота (3 бали) — розробка власних та адаптація існуючих програм і проектів, тренінгів, виховних годин тощо.

Вивчення ситуації у сфері ґендерних взаємин (діагностична робота) отримало середню оцінку 2,5 бали: дослідження психолого-соціальних аспектів стану ґендерного насильства у молодіжному середовищі (2,8 бали); індивідуальна діагностична робота з учнями та сім'ями (визначення особливостей ґендерної соціалізації та ґендерної ідентичності), вивчення ґендерної ситуації у навчальному закладі, окремому класі — по 2,7 бали; проведення експертизи навчальних програм, підручників з метою виявлення ґендерної дискримінації — 1,6 бали.

Просвітницько-профілактична діяльність також знаходиться переважно на низькому рівні — середня оцінка — 3 бали. Найбільш уживаною є така форма роботи, як проведення акції «16 днів проти ґендерного насильства» (3,8 бали), інформаційно-просвітницьких заходів з питань протидії насильству щодо жінок та чоловіків з учнями (3,3 бали), участь у проведенні Уроку ґендерної рівності у початковій школі (3 бали). Найменше уваги отримує підліткова аудиторія (2 бали) та педагогічний колектив — проведення психолого-педагогічних семінарів, методичних об'єднань з ґендерної проблематики фактично не здійснюється (1,4 бали). Незначним є використання потенціалу позакласної роботи, поодинокими залишаються проведення учнівських конференцій, диспутів, круглих столів, присвячених ідеї ґендерної рівності.

На низькому рівні (2,3 бали) знаходиться і робота, спрямована на подолання ситуації ґендерного насильства, розв'язання проблеми, що вже виникла: консультування (індивідуальні бесіди с постраждалими та агресорами), корекційна та терапевтична робота (групові заняття). Партнерами з цього напрямку роботи виступають служба у справах дітей, кримінальна міліція у справах дітей, дільничні інспектори, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Оцінка результатів діяльності, що здійснюється у вигляді проведення анкетування стосовно зменшення тиску патріархальних ґендерних стереотипів серед учнів та моніторингу щодо зменшення випадків ґендерного насильства у сім'ях та учнівському середовищі також оцінено на 3 бали.

Як зазначалося вище, одним з критеріїв технології є її відтворюваність, тиражованість, що передбачає можливість застосування системи роботи одного спеціаліста колегою з іншого закладу: 56% опитаних вказують на те, що можуть бути застосовані лише окремі елементи роботи, 25% говорять про можливість застосування у випадку наявності відповідних професійних якостей та адаптації до умов іншого навчального закладу.

Координація зусиль психологічної служби навчального закладу, педагогічного колективу, адміністрації та батьків у напрямку реалізації ідеї ґендерної рівності носить переважно періодичний характер (56% відповідей). Серед служб та організацій, що можуть виступити партнерами вказано Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда — Україна» та Черкаський жіночий центр.

Серед труднощів, що найчастіше постають на шляху впровадження ґендерної рівності, перше місце посідає відсутність достатньої кількості необхідної спеціальної літератури та методичних напрацювань щодо впровадження ґендерного підходу у роботі з різними категоріями осіб, які потребують соціально-педагогічної допомоги, невизначеність послідовності, методів та форм роботи.

Власна оцінка готовності до застосування ґендерного підходу у професійній діяльності з різних напрямів (розпізнавання ситуації ґендерної дискримінації; виявлення проблем клієнтів залежно від статевої належності; відбір заходів професійного впливу на особистість залежно від її статі; гармонізація взаємин статей на основі партнерства; розширення сфери самореалізації особистості; застосування форм і методів протистояння ґендерним стереотипам; здійснення аналізу впливу факторів соціалізації на ґендерну ідентичність особистості; застосування диференційованого підходу до осіб чоловічої і жіночої статі; розв'язання ґендерних конфліктів) також не перевищує 3-х балів.

Дослідження засвідчило високий інтерес та потребу у розробці детального, поетапного підходу до впровадження ґендерної рівності у професійній діяльності соціального педагога — 76% опитаних підтримали необхідність розробки та практичного застосування технології впровадження ґендерної рівності.

Концептуальний критерій демонструє обізнаність фахівців у сфері ґендерних взаємин, усвідомлення ними ґендерної проблематики, добре знання законодавства, високий професійний інтерес, внутрішню мотивацію, що створює передумови для активного залучення фахівців із соціального виховання до реалізації ідеї ґендерної рівності, послідовного розширення уявлень та поглиблення знань.

Алгоритмічність роботи у цьому напрямку зумовлена усвідомленням мети діяльності, що забезпечує цілеспрямованість, допомагає визначити конкретні напрями, форми та методи ефективного соціально-педагогічного впливу. На жаль, фахівці не приділяють належної уваги негативному впливу патріархальних ґендерних стереотипів на свідомість та поведінку особистості, саме тому необхідно відкорегувати мету діяльності — спрямувати її на попередження непорозумінь та конфліктів у сфері ґендерних взаємин шляхом пом'якшення і нейтралізації застарілих ґендерних уявлень, на гармонізацію очікувань та ідеалів.

Найбільш гострою виявилася проблема методичного забезпечення, що потребує розробки та вдосконалення. Той факт, що абсолютна більшість соціальних педагогів шкіл не мають фахової освіти, ускладнює розробку власних авторських методик, тому виникає необхідність створення повного пакета методичного забезпечення (діагностичного інструментарію, системи вправ, комплексів тренінгів, планів консультацій тощо). Високий інтерес до ґендерної проблематики та доступне методичне забезпечення сприятимуть ефективності впровадження ґендерної рівності у практичній діяльності соціального педагога.

Критерії системності та комплексності соціально-педагогічної діяльності отримали середню оцінку 3 бали, що свідчить про фактичну непослідовність та переважання

роботи «за запитом», ситуативний вплив. Удосконалення цього критерію пов'язане з налагодженням просвітницької роботи з усіма учасниками навчально-виховного процесу, що буде здійснюватися відповідно до складеного та узгодженого плану роботи соціального педагога. Потребує налагодження співпраці з установами, організаціями та службами, що діють у системі гармонізації ґендерних взаємин, розширення використання потенціалу позакласної роботи. Особливої уваги потребує удосконалення роботи у ситуації виявлення фактів ґендерного насильства.

Критерій відтворюваності потребує стандартизації та уніфікації діяльності, узагальнення існуючого досвіду з метою його поширення для інших фахівців. Результативність технології залежить від вищеперелічених критеріїв та особистісної готовності соціального педагога до діяльності у сфері реалізації ідеї ґендерної рівності.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про недостатню відповідність діяльності соціальних педагогів у напрямку впровадження ґендерної рівності критеріям технологічності, що є підставою для подальшої експериментальної роботи у цьому напрямку.

Література

1. Говорун Т.В. Гендерна психологія. Навчальний посібник / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді. — К.: Видавничий центр «Академія», 2004. — 308 с.
2. Гришак С.М. Підготовка майбутніх спеціалістів соціальної сфери до реалізації ідеї ґендерної рівності в професійній діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.05 — соціальна педагогіка / С. м. Гришак. — Луганськ, 2007. — 22 с.
3. Кравець В.П. Гендерна педагогіка. Навчальний посібник / В.П. Кравець. — Тернопіль: Джура, 2003. — 416 с.
4. Маркова Н.В. Педагогічні засади діяльності соціального педагога з формування ґендерної культури старшокласників: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.05 — соціальна педагогіка / Н.В. Маркова. — Луганськ, 2010. — 22 с.
5. Соціальна педагогіка / Підручн. за ред. А.Й. Капської. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 468 с.
6. Социальная политика и социальная работа: гендерные аспекты: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Под ред. Е.Р. Ярской-Смирновой. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. — 292 с.